

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

ТОПОРЕНКО ОЛЕКСАНДР ЮРІЙОВИЧ

УДК 373.5.016:355:94(477.8)“1922/1939”(091)

**ВІЙСЬКОВА ПІДГОТОВКА СТАРШОКЛАСНИЦЬ
НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ
У РОКИ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ (1922–1939 рр.)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Тернопіль – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
ВИХОР Світлана Теодозіївна,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
доцент кафедри педагогіки та менеджменту освіти.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
ДОРОНІНА Тетяна Олексіївна,
Криворізький державний педагогічний університет,
завідувач кафедри педагогіки;

кандидат педагогічних наук, доцент
ЦИБАНЮК Олександра Олександрівна,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
доцент кафедри теорії та методики фізичного виховання і спорту.

Захист відбудеться 30 січня 2019 р. о 12-30 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.01 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка за адресою: зала засідань, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027.

Із дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027.

Автореферат розісланий 28 грудня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. І. Янкович

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Докорінна трансформація українського суспільства, що розпочалася після збройної агресії Російської Федерації проти України, вимагає реорганізації всіх ланок життя. Не винятком є шкільна освіта, зокрема початкова військова підготовка учнівської молоді як провідний компонент системи військово-патріотичного виховання, що відіграє конструктивну роль у становленні особистості з усвідомленням і глибоким розумінням громадянського обов'язку, готової до захисту Вітчизни.

Викликами часу є звернення науковців, педагогів та військовиків до пошуку військово-освітніх практик у середніх закладах освіти, котрі дають змогу залучити дівчат разом із хлопцями у процес військової підготовки на засадах рівності. Пріоритетна роль у цьому належить навчальній дисципліні «Захист Вітчизни», яка викладається у 10–11 класах загальноосвітніх навчальних закладів (у 9 класах – у формі факультативу) та проводиться за окремими навчальними програмами для хлопців і дівчат. Однак для учениць цей предмет зводиться до засвоєння основ знань з медико-санітарної підготовки, що перешкоджає наданню їм первинних військових знань.

Належна військова підготовка юнаків та юначок старших класів є одним із визначальних чинників військово-патріотичного виховання, на чому наголошено в постанові Верховної Ради України «Про вшанування героїв АТО та вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей та молоді» (12.05.2015 р.); наказах Міністерства освіти і науки (МОН) України «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді» (16.06.2015 р.) і «Про національно-патріотичне виховання в системі освіти» (16.07.2015 р.) та його листі «Про методичні рекомендації з питань організації виховної роботи у навчальних закладах у 2016/2017 навчальному році» (25.07.2016 р.). Тому сьогодні для України є важливим набуття історико-педагогічного досвіду щодо реалізації військової підготовки дівчат у тих регіонах країни, які в минулому входили у склад інших держав і в тодішніх реаліях, подібних до сучасних українських, здобули значний успіх у впровадженні військового сегмента в загальну середню освіту. Особливо важливим є досвід із залучення до цього процесу учнівства обох статей та накопичення вагомого практичного доробку в педагогічній діяльності. Така практика стосується території західноукраїнських земель, які у 1919–1939 рр. були інкорпоровані до складу Другої Речі Посполитої.

У різних країнах світу у 20–30-ті роки ХХ ст. націоналістична влада приділяла військовій підготовці учнівства особливу увагу. Не була винятком і Друга Річ Посполита, де ученицям старших класів середніх шкіл дозволялося проходити військову підготовку, тож було нагромаджено значний історико-педагогічний досвід з її реалізації. Однак на території західноукраїнських земель військова підготовка була важливим інструментом беззастережної полонізації, зміни етнодемографічної ситуації в регіоні, що призводило до складності характеру польсько-українських відносин у вказаний період.

Отже, об'єктивне висвітлення досвіду військової підготовки учениць є актуальним як з освітньої, так і з політико-ідеологічної позицій.

Вивчення історико-педагогічної літератури свідчить про низький інтерес науково-дослідницьких кіл в Україні до вивчення педагогічного досвіду військової підготовки учениць в системі освіти Другої Речі Посполитої. Вітчизняні вчені поверхнево торкаються цієї тематики: аналіз діяльності юнаків у межах українських національних організацій (В. Виздрик, В. Глушук, О. Даценко, Ю. Крамар, В. Кульчицький, М. Мисак, Н. Оболончик, В. Футулуйчук та ін.); з'ясування змісту фізичного виховання учнівської молоді на різних історичних етапах та його інтерпретація як форми військової підготовки (С. Вихор, Е. Вільчковський, Р. Гах, Т. Дороніна, В. Пасічник, О. Цибанюк, О. Янкович та ін.); епізодичне згадування практики військової підготовки в діяльності польських жіночих організацій Східної Галичини та Волині (М. Гон, О. Кісь, І. Левчук, С. Синяк та ін.).

Незважаючи на значну увагу українських науковців до питань національно-патріотичного виховання, означена проблема – ретроспектива військової підготовки дівчат у закладах освіти на території західноукраїнських земель у роки Другої Речі Посполитої, не є представлена спеціальними порівняльно-педагогічними дослідженнями.

Найбільш ґрунтовно засади цього напрямку роботи висвітлено в працях польських учених міжвоєнної та сучасної доби:

– питання розвитку військової підготовки жіноцтва (Ю. Зайонц (J. Zajonz), Я. Корпал (J. Korpal), А.-Е. Маркерт (A.-E. Markert), З. Новосельська (Z. Nowosielska), Г. Півоньська (H. Piwońska), С. Федорович (S. Fedorowicz));

– історіографічна оцінка висвітлення ролі жіноцтва в жіночих громадських організаціях, що займалися військовою підготовкою жінок різного віку (А. Белчіковська (A. Bełcikowska), М. Віттек (M. Wittek), Я. Ковальська (J. Kowalska), Г. Кудельська (H. Kudelska), А.-Е. Маркерт (A.-E. Markert), Г. Півоньська (H. Piwońska), М. Фуларський (M. Fularski));

– аспекти підготовки учнівської молоді досліджуваного періоду до оборони краю (Л. Вищельський (L. Wyszczelski), М. Вішневська (M. Wiśniewska), Т. Дроздек-Малолєпша (T. Drozdek-Małolepsza), В. Застоцька (W. Zastocka), М. Каліньський (M. Kaliński), Я. Кардаш (J. Kardaś), Я. Кенсік (J. Kęsik), Я. Міхаловська (J. Michałowska), Г. Міхальська (H. Mihalska), А. Цвер (A. Cwer) та ін.).

Аналіз наукової літератури з окресленої проблеми дав змогу виявити наявність певних **суперечностей** між:

– потребою сучасного суспільства в реальній військовій підготовці всіх категорій населення, зокрема й старшокласниць закладів середньої освіти, і недостатнім застосуванням історико-педагогічного досвіду для вирішення означеної проблеми;

– наявністю позитивних історико-педагогічних ідей у військовій підготовці старшокласниць на території західноукраїнських земель (1922–1939 рр.), що мала польський характер, та ігнорування можливостей їх фрагментарного і творчого застосування в сучасній українській дійсності;

– необхідністю здійснення початкової військової підготовки юначок поряд із юнаками з наступним наданням їм більш розширених можливостей для її опанування і недостатньою розробленістю науково-методичного забезпечення цього

процесу в контексті історичного досвіду освітніх закладів західноукраїнських земель.

Детальне осмислення виокремлених суперечностей, а також відсутність в українській та польській історико-педагогічній думці ґрунтовного комплексного дослідження з військової підготовки учнівської молоді міжвоєнного періоду обумовили вибір теми дисертації: **«Військова підготовка старшокласниць на західноукраїнських землях у роки Другої Речі Посполитої (1922–1939 рр.)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до науково-дослідної роботи Науково-дослідного гендерно-освітнього центру на держзамовлення МОН України за темою «Реалізація гендерного підходу в освітньо-виховний простір «навчальний заклад – родина – громада» в контексті європейської моделі демократії» (реєстраційний номер 0115U000193). Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол № 4 від 25.10.2016 р.) та узгоджено на засіданні бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень у галузі педагогічних і психологічних наук (протокол № 7 від 29.11.2016 р.).

Об'єкт дослідження – військова підготовка жіноцтва на західноукраїнських землях у досліджуваній період.

Предмет дослідження – генеза військової підготовки старшокласниць на західноукраїнських землях (1922–1939 рр.).

Мета дослідження – на основі ретроспективного аналізу виявити і розкрити зміст та особливості організації військової підготовки старшокласниць на західноукраїнських землях у роки Другої Речі Посполитої в окреслений період, визначити перспективи реалізації позитивних ідей у сучасному освітньому просторі.

Досягнення поставленої мети обумовило постановку таких **завдань**:

1. Вивчити стан дослідженості проблеми військової підготовки старшокласниць у Другій Речі Посполитій та визначити зміст основних понять.
2. Виокремити та науково обґрунтувати етапи військової підготовки старшокласниць на західноукраїнських землях (1922–1939 рр.).
3. Охарактеризувати зміст та організацію військової підготовки старшокласниць у середніх навчальних закладах та позакласній і позашкільній діяльності польських громадських об'єднань західноукраїнських земель і специфіку змістово-методичного забезпечення на виокремлених історико-педагогічних етапах.
4. Виявити позитивні ідеї військової підготовки старшокласниць у досліджуваній період та окреслити можливості їх творчого застосування в сучасній українській школі.

Методи наукового дослідження. Методологічна основа дослідження ґрунтується на міждисциплінарному характері роботи і представлена науково-теоретичними підходами: *історико-генетичним, інтерпретаційно-аналітичним, історико-системним, історико-порівняльним*, – використаними для формулювання висновків і визначення можливостей позитивного досвіду військової підготовки старшокласниць у системі освіти в сучасних умовах; *пошуково-бібліографічним* – отримання фактологічного матеріалу з архівних джерел та наукових розвідок із проблеми військової підготовки старшокласниць; *історико-педагогічним аналізом*, в

основі якого лежить метод *періодизації*, що дав змогу науково обґрунтувати становлення військової підготовки учениць у Другій Речі Посполитій; *персоналістично-біографічним* – аналіз життєдіяльності офіцерів-жінок та громадських діячок, які пропагували військову освіту серед жінок.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період 1922–1939 рр. Визначення *нижньої межі* пов'язано з початком використання у військовому середовищі та педагогічних колах терміна «військова підготовка старшокласниць», а також із прийняттям з'їздом офіцерів-жінок Добровольчого жіночого легіону (1922 р.) положень щодо проведення в середовищі учениць середніх шкіл роботи з організації військової підготовки; з розробкою проекту закону «Про обов'язкове фізичне виховання і загальну підготовку до оборони Речі Посполитої», де пропонувалося введення у всіх типах шкіл обов'язкових уроків з військової підготовки.

Верхня межа (вересень 1939 р.) зумовлена ліквідацією польської освітньої системи і загалом прогресивної в той час військової підготовки старшокласниць у зв'язку з нападом нацистської Німеччини на Другу Річ Посполиту, що знаменувало початок Другої світової війни, а також упровадженням радянською владою медико-санітарної підготовки учениць середніх шкіл.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що на основі ретроспективного аналізу виявлено особливості розвитку військової підготовки жіночої молоді у Другій Речі Посполитій (1922 – 1939 рр.).

У дисертації *вперше* в Україні:

- *простежено* генезу та організацію військової підготовки старшокласниць у середніх школах на західноукраїнських землях у складі Другої Речі Посполитої під час визначених етапів її розвитку: I етап (1922–1925 рр.) – становлення військової підготовки старшокласниць: виникнення військової підготовки учениць як спеціального напрямку роботи в польських громадських організаціях мілітарного спрямування та системі освіти з появою перших шкільних загонів (гуфців); II етап (1925–1937 рр.) – модернізація військової підготовки старшокласниць: розширення змісту навчальних програм із військової підготовки, удосконалення організації військової підготовки учениць у системі освіти через виникнення нових позашкільних і позакласних форм роботи з військової підготовки, формування військової підготовки учениць у змісті діяльності напіввійськових польських жіночих громадських організацій; III етап (1937–1939 рр.) – передвоєнна військова підготовка старшокласниць: військова підготовка стала обов'язковим предметом для всіх дівчат (під назвою «Підготовка до оборони краю») у всіх освітніх закладах;

- *розкрито* історичні передумови становлення і розвитку військової підготовки учениць на території західноукраїнських земель;

- *виявлено* специфіку змісту військової підготовки старшокласниць у середніх навчальних закладах західноукраїнських земель залежно від профілю навчального закладу;

- *охарактеризовано* організацію військової підготовки учениць у позашкільній та позаурочній роботі в добу Другої Речі Посполитої (виникнення у 1930-х роках нових позашкільних і позакласних форм військової підготовки, започаткування спеціальних військово-просвітницьких курсів у закладах середньої

освіти, проходження спеціального курсу «Військова підготовка у сільській місцевості» українськими ученицями з 1937 р.);

– *проаналізовано* категоріальний апарат військової підготовки в історико-педагогічній думці;

– *обґрунтовано* можливості творчого використання позитивних ідей досліджуваного періоду в умовах становлення сучасної початкової військової підготовки у старших класах закладів середньої освіти (координація всіх суб'єктів військової підготовки учнівської молоді; розвиток секцій для дівчат у мережі громадських організацій військово-патріотичного спрямування; оновлення навчально-матеріальної бази шкіл допризовної підготовки відповідно до стандартів НАТО; спеціальна підготовка вчителів із навчального предмета «Захист Вітчизни»).

Уведено до наукового обігу невідомі та маловідомі поняття (збірки, збори, дружини суспільної праці, шкільні гуфци, шкільні гуфчики, табірний метод, навчально-виховні рекреації, гавенда, апелі, алярми) з педагогіки, а також факти, джерела й архівні документи, зокрема ЦДІА України у Львові (ф. 178, оп. 2, спр. 2993, 4802; ф. 179, оп. 1, спр. 579, 615, 616, 618, 619, 620; ф. 179, оп. 3, спр. 287, 292, 294; ф. 389, оп. 1, спр. 157); ДАТО (ф. 225, оп. 1, спр. 110, 192, 360; ф. 138с/292, оп. 1, спр. 38, 64, 133; ф. 298, оп. 1, спр. 24); ДАІФО (ф. 257, оп. 1, спр. 104; ф. 258, оп. 1, спр. 3, спр. 7; ф. 258, оп. 4, спр. 1; ф. 270, оп. 1, спр. 412/410; ф. 273, оп. 1, спр. 262/229, 234/218, 232/205).

Територіальні межі дослідження відповідають адміністративній та територіальній приналежності західноукраїнських земель у досліджуваній хронологічній період. Виникнення і розвиток військової підготовки старшокласниць розглядаємо в межах етнічних українських земель, які в міжвоєнний час були в складі Другої Речі Посполитої (Східна Галичина та Західна Волинь, які входили до п'яти воєводств: Львівського, Станіславського, Тернопільського, Волинського і Поліського).

Практичне значення наукових результатів. Основні положення, висновки дисертації використовуються в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти, професійній підготовці та підвищенні кваліфікації педагогів та їх самоосвіті, на лекційних і семінарських заняттях з історичних та історико-педагогічних дисциплін під час підготовки майбутніх учителів. Матеріали можуть бути корисними при викладанні навчального предмета «Захист Вітчизни», для вдосконалення роботи з військової підготовки учнівської молоді в закладах загальної середньої освіти та громадських організаціях.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес закладів загальної середньої та вищої освіти м. Тернополя, а також органи управління освіти: Управління освіти і науки України (довідка № 487/03 від 22.03.2018 р.), Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Т. Шевченка (довідка № 01-09/4-72 від 19.03.2018 р.), Львівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 150 від 16.03.2018 р.), Тернопільського національного економічного університету (довідка № 10 від 02.04.2018 р.), Криворізького державного педагогічного університету (довідка № 09/1-140/3 від 03.04.2018 р.), Кременецького педагогічного коледжу ім. Т. Шевченка (довідка

№ 01-09/4-66 від 16.03.2018 р.), тернопільських загальноосвітніх шкіл № 23 (довідка № 28/03 від 23.01.2018 р.) і № 11 (довідка № 02 від 27.03.2018 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати, представлені у дисертаційному дослідженні, отримані автором самостійно. У статтях [2], [15], опублікованих у співавторстві, особистим внеском дисертанта є наукове обґрунтування стратегій інтеграції жінки у військово-середовище та здійснення аналізу особливостей вивчення дівчатами навчального предмета «Захист Вітчизни» за програмою для юнаків. У статті [5] особистим внеском дисертанта є визначення проявів глобалізації у вищій освіті України.

Апробація результатів дисертації. Основні відомості та наукові результати дослідження висвітлено в доповідях на *міжнародних конференціях*: «Гендерна політика міст: історія і сучасність» (м. Харків, 6–7 жовтня 2015 р.), «Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті» (м. Ченстохова, Польща, 24–25 березня 2016 р.), «Світ психології» (м. Київ, 18–24 травня 2016 р.), «Actual questions and problems of developments of social sciences» (м. Кельце, Польща, 28–30 червня 2016 р.), «Пріоритетні напрями розвитку сучасних педагогічних та психологічних наук» (м. Одеса, 12–13 серпня 2016 р.), «Stav, problému a perspektívu pedagogického štúdia a sociálnej práce» (м. Сладковичово, Словаччина, 28–29 жовтня 2016 р.), «Forming of modern educational environment: benefits, risks, implementation mechanisms» (м. Тбілісі, Грузія, 29 березня 2017), «Сучасна система освіти і виховання: досвід минулого – погляд у майбутнє» (м. Київ, 6–7 жовтня 2017 р.), «Modern methods, innovations and operational experience in the field of psychology and pedagogics» (м. Люблін, Польща, 20–21 жовтня 2017 р.), «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (м. Київ, 25–27 листопада 2017 р.); *всеукраїнських конференціях*: «III Міжвузівський науково-практичний семінар» (м. Луцьк, 20 квітня 2016 р.), «Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства» (м. Суми, 21–22 квітня 2016 р.).

Публікації. Основні результати дисертації відображено в 19 публікаціях (з них 16 одноосібних), 6 з яких опубліковані у наукових фахових виданнях України, 1 – у закордонному науковому періодичному виданні, 2 – у вітчизняних збірниках наукових праць, 10 – у матеріалах і тезах міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Структура й обсяг дисертації. Робота складається з анотацій, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації – 405 сторінок, з них 195 – основного тексту. Бібліографія містить 387 найменувань, з яких 250 – іноземними мовами. У дисертації представлено 99 додатків на 158 сторінках (окремим томом).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність, рівень розробленості теми дослідження, її вибір, теоретичне та практичне значення, з'ясовано мету, завдання, об'єкт і предмет, визначено хронологічні межі дослідження, вказано методи, розкрито наукову новизну й практичну значущість, зазначено територіальні межі наукового дослідження, подано відомості про апробацію результатів дисертації.

У першому розділі **«Розвиток військової підготовки старшокласниць у Західній Україні в умовах польського освітнього простору як напрям наукового дослідження»** вивчено стан дослідженості проблеми військової підготовки старшокласниць у Другій Речі Посполитій, виокремлено та науково обґрунтовано етапи військової підготовки старшокласниць на західноукраїнських землях (1922 – 1939 рр.).

Аналіз джерельної бази із застосуванням пошуково-бібліографічного, персоналістично-біографічного та інтерпретаційно-аналітичного методів виявив існування в історико-педагогічній науці широкого спектра трактувань терміна «військова підготовка» у міжвоєнний період. Польські науковці та практики військової підготовки жіноцтва того часу (М. Віттек, Ю. Зайонц, Г. Кудельська, Я. Міхаловська, Г. Міхальська, Г. Півоньська, С. Федорович, М. Фуларський) розглядали військову підготовку учениць в освітніх закладах як напрям військово-освітньої та громадянсько-патріотичної роботи державних відомств (Міністерства військових справ та Міністерства віросповідань і публічної освіти), громадських напіввійськових організацій і волонтерів.

З'ясовано, що науковці міжвоєнного періоду не враховували принципу індивідуалізації навчання учениць із військової підготовки. Змістове наповнення термінологічного військово-педагогічного словника в польській педагогіці є ширшим та об'ємнішим.

На основі проведеного дослідження запропоновано авторську періодизацію етапів військової підготовки старшокласниць на західноукраїнських землях у роки Другої Речі Посполитої (1922 – 1939 рр.): I етап (1922–1925 рр.) – становлення військової підготовки старшокласниць; II етап (1925–1937 рр.) – модернізація військової підготовки старшокласниць; III етап (1937–1939 рр.) – передвоєнна військова підготовка старшокласниць.

У другому розділі **«Зміст та організація військової підготовки старшокласниць у середніх навчальних закладах західноукраїнських земель»** охарактеризовано зміст та організацію військової підготовки старшокласниць у середніх навчальних закладах і специфіку її змістово-методичного забезпечення.

Виявлено, що у період 1922–1925 рр. військово-просвітницька діяльність щодо учениць здійснювалася демобілізованими польками (спьошками) у літніх таборах напіввійськових громадських організацій, а також у спеціально створених таборах учениць військової підготовки (далі – ВП) (на території західноукраїнських земель – у Турковичах, Оржеві, Делятині та Заліщиках, пізніше – у Пасічній, Сколomu). Визначено, що нормативно-правова база військової підготовки в закладах освіти спільно формувалася у військовому та освітньому відомствах. Виявлено, що в період 1925–1939 рр. у польських та утравкістичних середніх навчальних закладах розпочалася практика запровадження шкільних загонів (гуфців) за ініціативою Організації підготовки жінок до оборони краю (далі – ОПЖдОК) – польської напіввійськової організації, що виступала за надання військової освіти жіноцтву, підтримуючи репресивні акції (полонізацію, пацифікацію, трайбалізацію) проти українського населення.

Встановлено, що шкільні гуфци в середніх навчальних закладах були основними формами організації ВП старшокласниць першого (загальновійськова) та другого (фахова) ступенів. Обидва ступені ВП мали на меті підготовку учениць до можливої служби в напіввійськових польських організаціях та допоміжних військових службах, формуючи готовність майбутніх дорослих польок діяти в інтересах своєї держави. Навчання військової підготовки в гуфцах велося у старших класах різних типів освітніх закладів, зокрема: в *жіночих та коєдукаційних середніх загальноосвітніх школах* у VI та VII класах (інколи й у V класі); у *вчительських чоловічих і жіночих семінаріях* на III та IV курсах; у *професійних середніх школах* під час II і III років навчання; в інших *професійних школах* – з ученицями, яким виповнилося 15 років, а також із тими, які доучувалися в цьому закладі. У *позашкільних гуфцах* навчалася жіноча молодь у віці від 15 до 20 років.

З'ясовано, що основним суб'єктом навчально-виховного процесу з військової підготовки учениць у шкільних гуфцах була комендантка – спеціально підготовлений військовий педагог, яка підпорядковувалася дирекції школи, а також ОПЖДОК. Навчально-виховна діяльність здійснювалася на основі навчальних програм Міністерства віросповідань і публічної освіти, внутрішня дисципліна – на основі статутів ОПЖДОК.

Навчальна програма загальновійськової підготовки в середніх навчальних закладах корегувалася три рази: у 1925, 1928 та 1937 роках. До основних розділів у навчальних програмах із військової підготовки входили: внутрішня служба; фізичне виховання; громадянське виховання; наука служби; організація війська; протиповітряна і протигазова оборона (далі – ППіПГО); загальне рятівництво (гігієна і рятівництво); польова служба, що охоплювала: теренознавство, організацію зв'язку, польові ігри, обозництво (таборування); наука про зброю; школа стрільчині: стрільба, стрільба з лука.

Обов'язковим елементом програми був літній табір шкільних гуфців військової підготовки (здебільшого один місяць). Практикувалися виїзні навчально-виховні табори в інших воєводствах.

Навчальна програма таборів шкільних гуфців військової підготовки містила розділи: фізичне виховання, внутрішня служба (зброя, гігієна і рятівництво), протигазова оборона, організація зв'язку, організація армії, теренознавство, таборування, польові заняття, школа стрільчині, польова служба; методика роботи з військової підготовки жінок (далі – ВПЖ).

Зміст навчальної програми з фахової військової підготовки (II ступінь) розроблявся згідно з профілем школи. Учениці були зобов'язані носити уніформу, діяли норми поширення організаційних звань (ОПЖДОК), за досягнення в навчальній діяльності ученицям гуфца призначалися «функційні посади», що були елементом учнівського самоврядування, методом заохочення і покарання. Виховний процес у шкільних гуфцах був ідеологізований, здійснювався на основі культу особи польського генералітету та героїнь-польок, формуючи польську жінку «нового типу».

До основних методів навчання військової підготовки дівчат віднесено: словесні (лекції, гавенди, бесіди, розповіді, інструктажі, накази, доповіді тощо), практичні (тактичні заняття, вправи, військово-польові та спортивні ігри, забави, навчальні екскурсії, тренування, гуфцові вправи, тобто тактико-спеціальні заняття, польові двосторонні вправи), наочні (ілюстрування військових карт, плакатів та портретів, демонстрація макетів та муляжів зброї, виїзні пропагандистські кінофільми/відеоматеріали про табори ВПЖ і тактичні заняття гуфців). Основними видами самостійної роботи були: опрацювання ученицями друкованих видань ВПЖ у бібліотеках польських шкіл, а також у світлицях ОПЖДОК, візуальне вивчення військової техніки, зброї в місцевих осередках цієї організації. Виявлено, що робота з військової підготовки результативно здійснювалася переважно в містах, у сільській місцевості її рівень був низьким.

У третьому розділі **«Розвиток військової підготовки учениць у позашкільній та позаурочній роботі в добу Другої Речі Посполитої»** охарактеризовано зміст та організацію військової підготовки старшокласниць у позакласній і позашкільній діяльності польських напіввійськових громадських об'єднань західноукраїнських земель, виокремлено позитивні ідеї військової підготовки старшокласниць досліджуваного періоду та окреслено можливості їх творчого застосування в сучасній українській школі.

Вивчення джерел засвідчило розвиток широкого різноманіття *позашкільних* (зимові та літні табори військової підготовки, стоянки учениць (обозництво), навчально-виховні рекреації, Дружини Суспільної Праці, музейна робота, заочний курс військової підготовки «Зошити», виїзні навчально-виховні табори, спеціальні кола старшокласниць з аматорського радіозв'язку, гуртки і секції радіоаматорок, морзисток) і *позакласних* (гуфчики, позаурочні військові світлиці учениць, збірки, навчальні тривоги та навчальні екстрені тривоги (денні та нічні), алярми, походи, марші ВПЖ, дефіляди, зустрічі з ветеранами, навчальні екскурсії) форм роботи. Порівняльний аналіз особливостей організації військової підготовки учнівства Другої Речі Посполитої та тогочасних моделей такої роботи у країнах Європи засвідчив її подібність із системами військово-ідеологічної підготовки учнівської молоді тоталітарних держав Європи (нацистська Німеччина, фашистська Італія).

Відзначено, що участь українок у військовій підготовці була заборонена. Лише після прийняття «Керівних настанов з військової підготовки жінок у сільській місцевості» 24 травня 1937 р. надано дозвіл для здійснення військової підготовки жіночої української молоді в селах. Встановлено, що військова підготовка українського населення була одним з інструментів полонізації в освіті, спрямовувалася на формування свідомості дівчат, які були б готовими в критичний для Другої Речі Посполитої час стати на її захист. Виявлено, що програма військової підготовки для молодих українок у селі відрізнялася від такої ж програми для польок і кардинально мінімізувала час на розділи з військової науки, натомість основний час приділяла ідеології польської державності, заміні чоловіків у сферах виробництва та опануванню «фемінних» видів діяльності: гігієни, догляду за дітьми, боротьби з інфекційними хворобами.

В умовах зростання напруги в міжнародних відносинах у другій половині 1930-х років польські відомства в 1938–1939 рр. переглянули та вдосконалили концепцію оборони країни, відповідно до якої все населення Другої Речі Посполитої мало бути залучене до захисту країни. Це зумовило кардинальну трансформацію навчання з військової підготовки в середніх навчальних закладах.

У 1938 р. військова підготовка стала обов'язковим навчальним предметом (під назвою «Підготовка до оборони краю») для всіх учениць в усіх типах середніх навчальних закладів. Тривалість проходження випускницями середніх навчальних закладів літніх таборів військової підготовки збільшено до двох місяців.

Ліквідація військової підготовки старшокласниць відбулася після початку Другої світової війни та встановлення радянської влади в досліджуваному регіоні, унаслідок чого було впроваджено радянську систему початкового військового навчання.

Аналіз змісту та організації військової підготовки старшокласниць у середніх навчальних закладах та позакласній і позашкільній діяльності польських громадських об'єднань західноукраїнських земель (1922–1939 рр.) узагальнено в схемі військової підготовки старшокласниць у Другій Речі Посполитій (рисунок 1).

Виокремлено позитивні ідеї військової підготовки старшокласниць у досліджуваній період та окреслено можливості їх творчого застосування в сучасній українській школі: підтримка в рамках євроатлантичного та європейського векторів розвитку України ідей рівності статей; тісна співпраця військового та освітнього відомств і громадського сектора; розробка чіткої стратегії початкового військового навчання старшокласниць; проведення занять із «Захисту Вітчизни» у спеціалізованих школах допризовної військової підготовки; оновлення елементів навчально-матеріальної бази шкіл допризовної підготовки відповідно до стандартів НАТО; розширення змісту навчальної програми «Захист Вітчизни» для учениць і вивчення цього предмета на рівні з учнями впродовж II і III ступенів загальної середньої освіти; упровадження навчальних посад та учнівських звань; розвиток відділів для учениць старших класів у мережі громадських організацій військово-патріотичного спрямування; участь дівчат разом із хлопцями у проведенні Всеукраїнських юнацьких військово-патріотичних ігор («Джура», «Сокіл», «Гурби-Антонівці» й ін.); упровадження системи літніх таборів із практичного навчання «Захисту Вітчизни» для старшокласниць; організація кутків жіночої бойової слави, вечорів та зустрічей із жінками-військовими, учасницями АТО; проведення екскурсій місцями бойової слави української армії; відхід від статево-рольового підходу в процесі викладання; підбір вчителів «Захисту Вітчизни» (впровадження посад коменданток, інструкторок); запровадження ефективної системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації таких фахівців; використання у військово-патріотичній роботі з ученицями широкого спектра методів (гавенда, апель, алярми й ін.).

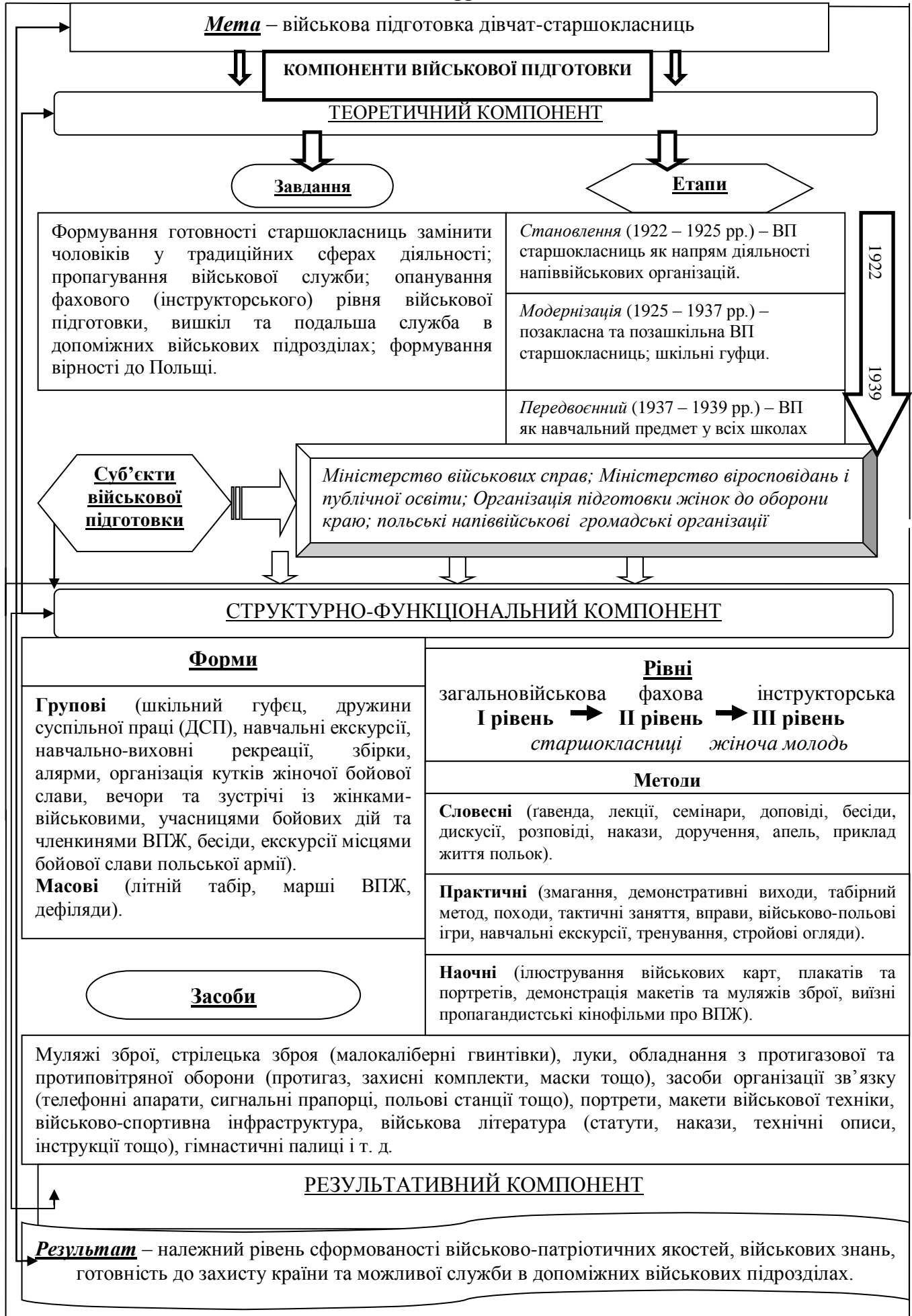

Рисунок 1. Схема військової підготовки старшокласниць у Другій Речі Посполитій

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено аналіз генези процесу військової підготовки учениць на території західноукраїнських земель у роки Другої Речі Посполитої – від часу її становлення в 1922 р. до ліквідації у вересні 1939 р.

1. Вивчено стан наукової розробленості проблеми через аналіз історіографічної та історико-педагогічної джерельної бази дослідження. З'ясовано, що проблема розвитку військової підготовки у Другій Речі Посполитій упродовж 1922 – 1939 рр. була предметом дослідження польських науковців міжвоєнної доби. Виявлено відсутність праць, які розкривають процес та особливості військової підготовки учениць у середніх навчальних закладах на території західноукраїнських земель.

З'ясовано, що польські науковці міжвоєнної доби розглядали військову підготовку в контексті: міждисциплінарної практики в освіті; компонента громадянського виховання; навчально-виховної роботи з підготовки до оборони краю; формування готовності до можливої служби в допоміжних військових підрозділах, жіночих напіввійськових організаціях, заміни чоловіків у певних сферах діяльності; становлення психології дорослої жінки, котра здатна діяти в інтересах цивільного населення та в інтересах польської держави під час війни. Визначено, що в українській історико-педагогічній науці відсутні фундаментальні та цілісні дослідження розвитку військової підготовки учениць в Другій Речі Посполитій на західноукраїнських землях (1922–1939 рр.).

2. Проведене дослідження дало змогу виокремити та науково обґрунтувати три етапи військової підготовки старшокласниць на західноукраїнських землях у 1922–1939 рр.: *етап становлення військової підготовки старшокласниць* (1922–1925 рр.) – зародження військової підготовки старшокласниць як напряду роботи окремих польських парамілітарних організацій; *етап модернізації військової підготовки старшокласниць* (1925–1937 рр.) – накопичення педагогічного досвіду щодо військової підготовки старшокласниць, поява нових позашкільних та позакласних форм військової підготовки; *етап передвоєнної військової підготовки старшокласниць* (1937–1939 рр.) – залучення до військової підготовки старшокласниць-українок унаслідок упровадження такої роботи в сільській місцевості, введення в середніх навчальних закладах спеціального навчального предмета – «Підготовка до оборони краю», ліквідація військової підготовки у зв'язку з поразкою Другої Речі Посполитої на початку Другої світової війни.

3. Охарактеризовано зміст та організацію військової підготовки старшокласниць у середніх навчальних закладах та виявлено їх особливості. Визначено, що до 1 грудня 1925 р. основною формою організації військової підготовки були нерегулярні табори, створені польськими громадськими напіввійськовими організаціями, у яких недостатня увага приділялась теоретичному навчанню.

З'ясовано, що надалі основною формою організації військової підготовки старшокласниць у середніх та вищих навчальних закладах були загони (гуфци) військової підготовки, а основною позашкільною формою – літні табори військової підготовки гуфців учениць.

З травня 1926 р. військова підготовка стала практикою усіх верств населення, включаючи жіноцтво. З'ясовано, що для військової підготовки старшокласниць запозичувався педагогічний досвід тоталітарних країн Європи (нацистської Німеччини та фашистської Італії): заснування централізованої державної напіввійськової організації (ОПЖДОК), яка здійснювала військову підготовку в закладах середньої освіти; упровадження роздільного навчання на уроках із військової підготовки; здійснення навчально-виховного процесу на основі культу особи вождя та польського генералітету; яскраво виражена громадянсько-ідеологічна спрямованість навчально-виховного процесу із формуванням готовності пожертви власної свободи та життя для нації та країни; носіння уніформи на уроках; упровадження звань, посад та ступенів учениць тощо.

Узагальнено зміст навчальних програм таборів шкільних гуфців військової підготовки, що охоплював: фізичне виховання, внутрішню службу, гігієну і рятівництво, протигазову оборону, зв'язок, організацію війська, теренознавство, таборування, польові заняття, науку про зброю і школу стрільчини.

З'ясовано, що керівництво педагогічним процесом шкільного гуфця здійснювала спеціально підготовлена жінка-комендантка, яка пройшла професійну підготовку в ОПЖДОК. Навчання з військової підготовки в гуфцах учениць велося в різних типах середніх навчальних закладів, зокрема: у жіночих та коєдукаційних середніх загальноосвітніх школах у VI та VII класах (інколи у V класі); у вчительських жіночих семінаріях на III та IV курсах; у професійних середніх школах під час II і III років навчання; в інших професійних школах – з ученицями, яким виповнилося 15 років, а також із тими, які доучувалися в старших класах цих закладів. У позашкільних гуфцах навчалася жіноча молодь у віці від 15 до 20 років. На учениць поширювалися військові норми й приписи під час проходження військової підготовки, існували учнівське самоврядування та система посад у шкільному гуфці з можливістю здобуття перших чотирьох звань ОПЖДОК.

Основними позакласними формами роботи з військової підготовки старшокласниць були: гуфчики, позаурочні військові світлиці учениць, збори, збірки, навчальні екстренні тривоги (денні та нічні), алярми, походи, марші ВПЖ, апелі, дефіляди, зустрічі з ветеранами. Серед позашкільних форм роботи вирізнялися зимові та літні табори військової підготовки, стоянки учениць (обозництво), рекреативно-навчальні колонії, дружини суспільної праці, музейна робота, заочний курс військової підготовки «Зошити», виїзні навчально-виховні табори, спеціальні кола аматорського радіозв'язку, гуртки і секції радіоаматорок, морзисток, екскурсії, організація курсів під егідою ОПЖДОК (пошиття, лотереї, вулична робота), ярмарки.

Встановлено, що розповсюдженими методами роботи були: словесні (гавенда, лекції, семінари, доповіді, бесіди, дискусії, розповіді, накази, доручення, апель, приклад життя польок); практичні (змагання, демонстративні виходи, табірний метод, походи, тактичні заняття, вправи, військово-польові ігри, навчальні екскурсії, тренування, стройові огляди); наочні (ілюстрування військових карт, плакатів та портретів, демонстрація макетів та муляжів зброї, виїзні пропагандистські кінофільми/відеоматеріали про табори ВПЖ і тактичні заняття гуфців). Активному розвитку військової підготовки старшокласниць сприяла тісна співпраця середніх

навчальних закладів із напіввійськовими організаціями (ОПЖдОК, ППіПГО, Стрілецьким союзом) та проведення фахових військових курсів, зокрема курсів самооборони.

Вказано, що українки офіційно проходили військову підготовку з 24 травня 1937 р. через уведення спеціальної програми з військової підготовки в сільській місцевості, яка, на відміну програми для польок, мінімізувала обсяг військових знань та здійснювала підготовку за основними фемінними видами діяльності. Виявлено, що практика військової підготовки щодо українок була інструментом колонізації та важливим елементом зміцнення Другої Речі Посполитої.

У зв'язку з наростанням міжнародної напруги напередодні Другої світової війни, з 10 вересня 1937 р. у всіх закладах середньої освіти введено обов'язковий навчальний предмет «Підготовка до оборони краю». Його методика передбачала чергування теоретичних і практичних військових курсів, у навчально-виховному процесі враховувалися вікові особливості учениць (учениці віком 11–14 років навчалися в гуфчиках, учениці 15–16 років – у гуфцах).

4. У результаті проведеного аналізу виявлено позитивні ідеї військової підготовки старшокласниць у досліджуваній період та окреслено можливості їх творчого застосування в сучасній українській школі: розробка стратегії початкового військового навчання старшокласниць; координація всіх суб'єктів початкової військової підготовки учнівської молоді; проведення занять із навчального предмета «Захист Вітчизни» у спеціалізованих школах допризовної та початкової військової підготовки; налагодження спеціальної фахової підготовки і перепідготовки осіб командно-викладацького складу; розвиток секцій для дівчат у мережі громадських організацій військово-патріотичного спрямування та їхня участь у створенні центрів початкової військової підготовки; відродження практики масових військових заходів учениць (маршів, походів, показових виступів учениць старших класів з нагоди свят українського війська; закладання «Парків Слави» на честь захисників та захисниць Вітчизни; відкриття музеїв захисниць України; урахування ідеалів, інтересів та позитивного ставлення старшокласниць до військової справи тощо.

Здійснене дослідження не претендує на всебічне та вичерпне розкриття складної історико-педагогічної проблеми військової підготовки учениць в освітніх закладах Другої Речі Посполитої. Це засвідчує доцільність проведення перспективних напрямів подальших досліджень, до яких віднесемо вивчення проблеми надання військової освіти всім категоріям жінок у міжвоєнний період на території західноукраїнських земель, що здійснювалася військовим та освітнім відомствами і громадським сектором.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Toporenko O. Yu. The system of initial military training of the Ukrainian SSR in 1920s: historical-pedagogical aspect. *The Journal of Humanities of the SHEE Pereyaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical University named after Hryhoriy Skovoroda. Pedagogy: collection of scientific works*. Pereyaslav-Khmelnytsky, 2015. Ed. 37. P. 42–52.

2. Топоренко О. Ю. Культ особи Ю. Пілсудського як елемент освітньої політики у II Речі Посполитій. *Збірник наукових праць. Педагогічні науки*. Херсон: ХДУ, 2016. Вип. 73. Т. 1. С. 32–35.

3. Toporenko O. Yu. The Air and Chemical Defense of school students on the territory of Stanislav voivodship as a pedagogical issue (1920–1930s). *Збірник наукових праць. Педагогічні науки*. Херсон: ХДУ, 2017. Вип. 78. Т. 3. С. 44–47.

4. Toporenko O. Yu., Wykhor S. Globalisation of higher education in Ukraine: tendencies and tasks. *European Humanities Studies: State and Society*. Krakow, 2017. № 4 (2). P. 24–37.

5. Toporenko O. Yu. Military training of schoolgirls in the Polish-Lithuanian Commonwealth II in The territory of Western Ukraine: problems and values. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи: збірник наукових праць / за ред. В. П. Сергієчка*. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. Вип. 60. P. 182–185.

6. Топоренко О. Ю. Військова підготовка жінок у «Стрілецькому союзі» на західно-українських землях (1910–1939 рр.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя, 2018. № 51. С. 90–96.

7. Топоренко О. Ю. Перспективи впровадження гендерного підходу на уроках захисту Вітчизни в середній школі. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*: дод. 3 до вип. 36. Т. II (18) : тематичний випуск «Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання». Київ : Гнозис, 2016. С. 165–176.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

8. Топоренко О. Ю., Вихор С. Т. Шляхи інтеграції жінки у Збройні сили України: педагогічний аспект. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / редкол. В. Ільницький та ін.* Дрогобич: Посвіт, 2016. Вип. 16. С. 282–294.

9. Топоренко О. Ю. Жінка в епоху козацтва: актуальність та перспективи викладу. *Гендерна політика міст : історія і сучасність*: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 6–7 жовтня 2015 р. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2015. Вип. 5. С. 291–295.

10. Топоренко О. Ю. Застосування гендерного підходу в процесі вивчення дисципліни «Захист Вітчизни». *Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Суми, 21–22 квітня 2016 р. Суми: Сумський державний університет, 2016. С. 202–205.

11. Топоренко О. Ю. Історія розвитку жіночого виборчого права в Другій Речі Посполитій (1918–1939 рр.). *Гендерна парадигма освітнього простору / за заг. ред. Т. О. Дороніної*. Кривий Ріг: ВЦ КДПУ, 2016. Вип. 3–4. С. 72–77.

12. Топоренко О. Ю. Початкова військова підготовка в загальноосвітніх школах УРСР (1931–1945 рр.). *Пріоритетні напрями розвитку сучасних педагогічних та психологічних наук*: збірник наукових робіт Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 12–13 серпня 2016 р. Одеса: Південна фундація педагогіки, 2016. С. 90–92.

13. Топоренко О. Ю. Роль Війська Польського у військовій підготовці дівчат у період Другої Речі Посполитої (за матеріалами Тернопільського воєводства). *Гендерні студії*: матеріали доп. III міжвуз. наук.-практ. семінару, м. Луцьк, 20 квіт. 2016 р. Луцьк: Терен, 2016. С. 52–55.

14. Топоренко О. Ю. Роль міністерства сільського господарства Другої Речі Посполитої у військовій підготовці старшокласниць. *Сучасна система освіти і виховання : досвід минулого – погляд у майбутнє*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 6–7 жовт. 2017 р. Київ : ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2017. С. 16–18.

15. Топоренко О. Ю., Вихор С. Т. Гендерні аспекти підготовки дівчат-старшокласниць за програмою «Захист Вітчизни» для юнаків. *Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., м. Дрогобич, 24–25 бер. 2016 р. Дрогобич: Посвіт, 2016. С. 198–200.

16. Toporenko O. Yu. Domestic historiography interpretation of the interwar period (1918–1939s) in the West Ukrainian territories. *Forming of modern educational environment: benefits, risks, implementation mechanisms*: International scientific-practical conference. Tbilisi : Baltija Publishing, September 29, 2017. P. 118–119.

17. Toporenko O. Yu. Military training of young men as course of educational policy of the Second Polish Commonwealth in the half of 1920th. ”*Stav, problémy a perspektívy pedagogického štúdia a sociálnej práce*”: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, Sládkovičovo, 28–29 októbra 2016 r. Sládkovičovo: Vysoká škola Danubius, 2016. P. 30–33.

18. Toporenko O. Yu. Senior girls military training in the ministry of agriculture in the Second Polish-Lithuanian Commonwealth. *Modern methods, innovations and operational experience in the field of psychology and pedagogics*. International research and practice conference, Lublin, October 20–21, 2017. Lublin: Izdawniciba “Baltija Publishing”. P. 38–41.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

19. Toporenko A. Warunki społeczno-pedagogiczne skutecznej socjalizacji dziewcząt w klasie kadetów CEI. *Actual questions and problems of developments of social sciences* : international scientific-practical conference, Kielce (Poland): Holy Cross University, 28–30 June, 2016. S. 23–26.

АНОТАЦІЇ

Топоренко О. Ю. Військова підготовка старшокласниць на західноукраїнських землях у роки Другої Речі Посполитої (1922–1939 рр.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2018.

У дисертації здійснено дослідження генези та організації військової підготовки старшокласниць на західноукраїнських землях у роки Другої Речі Посполитої (1922–1939 рр.). Вивчено стан дослідженості проблеми військової підготовки старшокласниць у Другій Речі Посполитій. Виокремлено та науково обґрунтовано етапи військової підготовки старшокласниць на західноукраїнських землях (1922–1939 рр.). Охарактеризовано зміст та організацію військової підготовки старшокласниць у середніх навчальних закладах та позакласній і позашкільній діяльності громадських об'єднань західноукраїнських земель, специфіку змістово-методичного забезпечення на визначених історико-педагогічних етапах. Відзначено позитивні ідеї військової підготовки старшокласниць в досліджуваній період та окреслено можливості їх творчого застосування в сучасній українській школі.

Ключові слова: військова підготовка, західноукраїнські землі, Друга Річ Посполита, шкільні гуфци, старший шкільний вік, старшокласниці, середні навчальні заклади, громадські організації, військова підготовка жінок.

Топоренко А. Ю. Военная подготовка старшекласниц на западноукраинских землях в годы Второй Речи Посполитой (1922–1939 гг.). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики». – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, Тернополь, 2018.

В диссертации проведено исследование генезиса и организации военной подготовки старшекласниц на западноукраинских землях в годы Второй Речи Посполитой (1922–1939 гг.). Проведено исследование изученности проблемы военной подготовки старшекласниц во Второй Речи Посполитой. Выделены и научно обоснованы этапы военной подготовки старшекласниц на западноукраинских землях (1922–1939 гг.). Охарактеризованы содержание и организация военной подготовки старшекласниц в средних учебных заведениях и внеклассной и внешкольной деятельности общественных объединений западноукраинских земель, специфика содержательно-методического обеспечения на выделенных историко-педагогических этапах. Отмечены положительные идеи военной подготовки старшекласниц в исследуемый период и намечены возможности их творческого применения в современной украинской школе.

Ключевые слова: военная подготовка, западноукраинские земли, Вторая Речь Посполитая, школьные гуфцы, старший школьный возраст, старшекласницы, средние учебные заведения, общественные организации, военная подготовка женщин.

Toporenko O. Yu. Military Training of Senior Girls in the Days of the Second Polish Republic in the Territory of Western Ukraine (1922–1939). – Manuscript.

A thesis on the degree of Candidate of Pedagogic Sciences on speciality 13.00.01 "General pedagogy and history of pedagogy". – Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, 2018.

Initial military training of school youth as one of the significant constituents of a national patriotic education which plays constructive role in the being a citizen who is ready to defend a motherland. The real challenge lies in servicemen, scientist, and pedagogues' resorting to search of new mechanisms and military educational technologies in secondary general schools and anti-discrimination practices of girls' involvement together with boys in the process of military training based on equality. One of the most important roles belongs to such school subject as Homeland defence which was taught in the 10th and 11th forms in the general educational establishments (in the 9th form it was optional) having different programmes for boys and girls. As far as the subject was concerned, the schoolgirls dealt only with the healthcare training basics what actually was an obstacle in obtaining primary military knowledge. That is why it is important to Ukraine at present days to obtain historical and pedagogical experience in performing military training of girls in those country regions which were the parts of other countries and those which had similar conditions to Ukrainian ones but became successful in introducing of military segment into general secondary education. Experience in the involvement of both sexes into this process and accumulation of significant practical achievements in this sphere is of utmost importance. The practice concerns the territory of Western Ukraine which was incorporated in the Second Polish Republic between 1919–1939. Study of military and educational processes in the territory of Galicia and Volyn during the interwar period (1922–1939), when the significant and intensive socio-economic and military-political changes took place at a time of polonization of all spheres, has great scientific and theoretical importance for current changes happening in the territories of all Ukrainian regions. It gives an opportunity to use past positive experience in military training of girls in the schools, public organisations and social institutions. The object of research is military training of women in the territories of Western Ukraine in the researched period. The subject of research is an origin of military training for senior girls in the territories of Western Ukraine (1922–1939). The aim of study is to find and reveal the origin, content and main peculiarities of military training organisation for senior girls in the territories of Western Ukraine during the period of the Second Polish Republic.

Scientific novelty of the study lies in the first in Ukraine research of origin and organisation of military training for secondary-school girls in the Second Polish Republic in the territories of Western Ukraine (1922–1939) during the defined and scientifically substantiated stages of its development: I stage (1922–1925) – establishment of military training for schoolgirls as a specific work sphere in the Polish military-oriented public organisations and the system of education with the advent of first school groups (Polish: „hyfcy”); II stage (1925–1937) – military training modernisation; expansion of the military training syllabus; improvement of the military training performance among schoolgirls in the system of education by means of new extracurricular forms of military training; III stage (1937–1939) – stage of pre-war military training; formulation of the military training syllabus for Ukrainian village schoolgirls that allowed them to take military training for the first time; the military training became an obligatory subject (named „land defence training”) for all girls in every educational establishment.

The analysis of categorical apparatus of military training was made; the historic preconditions of military training formation for senior girls in the territory of Western Ukraine were researched; content and organisation peculiarities of military training for

senior girls in the secondary educational establishments of Western Ukraine were found; the influence of social order and military-political settings on women's involvement in the process of military training for land defence was proved; new pedagogic experience in the military training of senior girls during the extracurricular work at the period of the Second Polish Republic was described; new little known or unknown concepts in pedagogy (meetings, groups of social work, school „hufcy”, little school „hufcy”, camp method, teaching and educational recreation, „gawęda”, „apel”, „alarm”) were introduced as well as facts, sources, and documents were presented in the scientific sphere; the possibilities of fulfilment of pedagogy achievements of the researched period and defined sphere under conditions of primary domestic military training formation in the senior school were substantiated; the necessity of optimal military training organisation in the school was defined as well as specific practical questions and problems, solutions of which will assist in improving of modern system of military training for senior girls under conditions of international tension.

Key words: military training, territories of Western Ukraine, the Second Polish Republic, school "hufcy", senior school age, senior girls, secondary educational establishments, public organisation, military training of women.

Підписано до друку 17.12.2018 р.
Формат 60x84/16.
Папір друк. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Наклад 100 прим. Зам. №12/18/2-3

Віддруковано у видавничому центрі "Вектор"
46018, м. Тернопіль, вул. Львівська, 12,
Тел. 8 (0352) 40-08-12

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ТР № 46 від 07 березня 2013 р.
ФОП Осадца Ю.В.